

БОШЛАНҒИЧ СИНФ ЎҚУВЧИЛАРИ ИЖОДКОРЛИК ҚОБИЛИЯТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ

Нарзиқулов Зиётдулла Саҳоб ўғли

Жиззах ш. “Прогресс плюс” ўқув маркази директори

Резюме

Мақолада бошланғич синф ўқувчилари ижодкорлик қобилиятини ривожлантириш ҳақида баъзи мулоҳазалар баён қилинади

Калит сўзлар: болалар, имконият, қобилият, ижодкорлик, чўкинди, қоғоз, кўникмалар, мустақиллик, вазият, муаммо

Резюме

В статье излагается некоторые мысли развитие творческой способности учеников начальных классов

Ключевые слова: дети, возможность, способность, творчество, осадка, бумага, умение, самостоятельность, ситуация, проблема

Ҳар қандай мамлакат ижтимоий-иқтисодий тараққиёти ва халқининг турмуш тарзи кўп жиҳатдан ундаги ижодкорлар имконияти даражаси билан белгиланади. Чунки, халқи ижодкор бўлган мамлакат барча соҳаларда доимо илғор бўлади. Шунинг учун ҳам мамлакатимиз раҳбарияти таълим тизимини тубдан ислоҳ қилиш орқали ёшларни фаол ижодкорлик руҳида тарбиялашга катта эътибор қаратаёпти, ижодкор ёшларни ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш ва рағбатлантириш давлат сиёсати даражасига кўтарилмоқда. Бу сиёсатни муваффақиятли амалга ошириш эса узлуксиз таълим тизимида ёшларнинг илмий, техникавий, бадиий ижодкорлиги қобилиятларини ривожлантиришга оид барча ишларни самарадорлигини оширишни тақозо этади.

Асримиз техника асри бўлиб тарихга кираётгани барчага аён, чунки қайси соҳани олмайлик техника-жамиятнинг бош ишлаб чиқариш кучи ҳисобланади. Шу маънода, айтиш мумкинки, ватанимиз келажаги ва тақдири унинг олтмиш фоиздан кўпроқ ёшларининг техник ижодкорлик қобилиятларини давр талабига жавоб берадиган даражада ривожлантиришга бевосита боғлиқ.

Қобилият ёки тўлиқроқ қилиб айтганда ижодкорлик қобилиятини ривожлантириш-узук давом этадиган ва мураккаб жараён бўлганлиги учун бу ишни болаларнинг мактабга келган биринчи куниданок бошламоқ керак. Афсуски ҳозиргача бошланғич технология дарсларида нарсанинг нусхасини тасвирлаш, кўпайтириш ёки таъмирлаш, эса қолган нарсани тасвирлаш методи (репродуктив) етакчи бўлиб келмоқда. Ана шундай фаолиятни ҳатто “болалар ижодкорлиги” деб талқин этилади, аслида эса бу жараён балаларда ижодкорлик элементларини тўлиқ ривожлантира олмайди. Бу методда болаларнинг

ижодкорлик имкониятлари тўлиқ намоён бўлмайди, уларнинг мустақил ишлаши, ташаббускорлиги каби сифатлари ривожланмайди.

Буни қуйидагича изохлаш ўринли.

Биринчи синфларда қоғоздан қайиқча яшаш (қайиқнинг кичрайтирилган макети нусхаси) ўргатилади. Болалар буни қизиқиббажарадилар ва маълум даража (ўз имкониятларига кўра) уддалайдилар ҳам. Аммо бу ҳали уларнинг техник ижодкорлиги қобилятини тўла ривожлантира олмайди. Бор йўғи ўқувчиларнинг уқуви ривожланади халос. Ижодкорлик қобилятини ривожлантириш ҳамisha муаммоли вазиятни вужудга келтириш ва уни бартараф этиш йўллари топиш билангина амалга оширилади. Бунинг учун ўқитувчи юқоридаги вазиятни болаларнинг қоғоздан тайёрлаган қайиқчасидан бирини сувли идишга қўяди. У дастлаб сузиб туради ва маълум вақт ўтгач қоғоз сувни ўзига шимиб хўлланиш натижасида чўкиб қолади. Ушбу ҳодисани болаларга намоёиш этиб ўқитувчи уларга қуйидаги муаммоли саволлар билан мурожаат қилади. Қоғоздан ясалган қайиқча сувда чўкиб қолмаслиги учун нима қилиш керак?. Албатта биринчи синф ўқувчилари бу саволга жавоб беришга қийналишади. Шунда ўқитувчи ўхшашидан фойдаланиш методи орқали ўрдак ва ғозларнинг сувда сузганда нега чўкиб кетмаслиги сабабини тушунтиради.

Худди шу машғулотда ўқитувчи болаларга бир йўла бир неча қатламли қоғозни қирқишда қайчини қайси томонга қийшайтириш (ўнгами ёки чапгами) зарур деган саволни беради. Муаммони ҳал қилиш давомида ўқувчиларнинг техникага оид ижодкорлик қобилятлари олдин таъкидланган фақат нусха кўчиришдагига нисбатан сезиларли ривожланади.

Бошланғич синфларда ўқувчилар ижодкорлик қобилятини ривожлантириш бизнингча ўзида учта турдаги фаолиятни мужассамлаши мақсадга мувофиқ, унга: конструкторлик, технологик ва ташкилий-техник фаолиятлар киради. Ана шу фаолиятларга мос ҳолда учта типдаги топширик (масала) шакллантирилади. Бу масалаларнинг ҳар бири маълум муаммоли вазиятни ҳал қилишни назарда тутиши лозим.

Конструкторлик топшириқлари:

1. Буюмнинг ишончли, турғун ва мустаҳкамлигини яхшилаш;
2. Зарарли салбий оқибатларни бартараф қилиш усуллари танлаш;
3. Деталнинг энг мувофиқ сони, шакли, бириктирилишини аниқлаш;
4. Моделнинг қулай ишлашини таъминловчи ўзгартиришлар киритиш;
5. Буюм деталлари ва қисмларининг ўлчамларини сақлаган ҳолда ўзгартиришлар киритиш;
6. Буюмнинг таъсир доирасини қисқартириш ёки кенгайтириш.

Технологик топшириқлар:

1. Ўлчаш ва назорат қилишнинг мувофиқ усулини танлаш (ўлчов асбобларисиз тўртбурчак қоғоздан квадрат қандай ҳосил қилинади);
2. Қийин жараёни тез, тежамкор бажарадиган мосламадан фойдаланиш (арчани безаш учун қоғоздан шарик тайёрлаш);
3. Хомашёни тежайдиган технологияни танлаш (тўтбурчак қоғоздан тез ва тежамкорлик билан тўртта бир хил доира (айлана) қандай ҳосил қилинади?);
4. Ўз кучингизни кам сарфлайдиган технологияни танлаш;
5. Буюм сифатини яхшиловчи ва қийин жараёни соддалаштирувчи технологияни танлаш.

Ташкилий-техник топшириқлар:

1. Меҳнатни (ишни) мувофиқ ташкил қилиш;
2. Иш жойини мувофиқлаштириш;
3. Мослама ва ускуналардан фойдаланиш имкониятини ошириш;
4. Ишни бажариш усуллари такомиллаштириш.

Юқорида санаб ўтилган муаммолар ва тавсиялар таҳлили ва ўтказган тажрибаларимиз натижаларига кўра бошланғич синф ўқувчиларининг ижодкорлик қобилиятларини ривожлантириш методлари ичида ўхшашликдан фойдаланиш методи (усули), аксини бажариб кўриш, техник объектларни бирлаштириш, маҳаллий сифатни ошириш усулларидан фойдаланиш яхши самара беради. Чунки бошланғич синф ўқувчиларининг билим, кўникма ва уқувлари даражаси мураккаб масалаларни ҳал қилишга йўналтирилган модулли-техник эксперимент, морфологик таҳлил, ақлий ҳужум ва бошқа методлардан фойдаланишга етарли эмас.

Айтилганларга баъзи мисоллар келтирамиз. Жумладан, ўхшашидан фойдаланиш усулига ўқувчиларга оддий шприц арининг чақишидаги ўхшашликдан фойдаланиб ихтиро қилинганлигини тушунтириш маъқул. Шунингдек аксини бажариш усулига гугуртнинг ёндирувчи каллагини чўпининг битта учига эмас аксинча иккинчи учига ҳам бўлишини таъминлаш билан икки баравар тежамкорликка эришишни айтиш. Бирлаштириш усулига оддий болғанинг иккинчи томонини миҳ суғурадиган қилинганлиги, уйларнинг қулфини очадиган калитнинг юқори учига шишалар қоққоғини очадиган ўйиқча қилинганлиги кўрсатилади. Маҳаллий сифатни оширишга мисол қилиб пичоқларнинг бутун юзасини эмас фақат тиғининг ўткирлигини таъминлаш учун тоблаб ишлов бериш ва бошқа кўплаб оддий мисоллар келтирилади.

Аммо сўз юритилган ижодкорлик муаммо ва усуллари хам ўқувчилар ижодкорлик қобилиятларини ривожлантириш учун етарли деб бўлмайди. Қийин тўлдирувчи омил бу ижодкорлик фаолиятини таъминловчи кўрсаткичлар ҳисобланади. Қуйида уларга тўхталамиз.

1. Олдин ўзлаштирган билим ва кўникмаларни янги муаммоли вазиятга мустақил кўчириб қўллаш. Айтайлик катта магнит сиртига пўлат қириндилар ёпишиб қолади. Уларни қандай йиғиштириб олиш мумкин? Бу саволга ўқувчилар жавоб бериши учун пластилиннинг хусусиятини билишлари талаб этилади.

2. Таниш вазиятда янги муаммони кўра билаш ва уни ҳал қилиш. Болаларнинг ботинкасидаги боғичи уни ечганда кўпинча махсус тешикчаларнинг юқоригиларидан чиқиб кетади ва қайта кияётганида ноқулайлик (тешикдан боғичларни ҳар сафар қайтадан ўтказиш) талаб қилади. Буни қандай бартараф қилиш мумкин? Оёқ эркин чиқадиган ҳолатда боғичга чиройли тугмача қадалади ва у тешикдан ўтмасдан боғичнинг чиқиб кетишининг олдини олади.

3. Объект (буюм) нинг янги вазифасини кўра билеш. Оддий қаламдан қоғозларга тешик очиш, пиёладан айлана чизишда фойдаланиш, ярим йиғилган ҳолатда елпигич ёйилганда эча шляпа бўладиган буюмлар ва ҳоказо.

4. Объект таркибини тўғри тасаввур қилиш. Бу кўрсаткичнинг моҳияти шундаки, конструкциянинг битта детални ўзгартириш бошқаларининг ҳам ўзгаришига олиб келади. Кўзойнак конструкцияси деталларини йиғиладиган, ихчам, қулай қилиб тайёрлаш уни сақлайдиган филофининг ҳам ўзгаришига олиб келади.

5. Муқобил ечимни излаш. Бу кўрсаткич бир неча ечимлар ичидан энг содда, қулай вариантини танлашни назарда тутади.

6. Янги ижобий ечимни топиш учун аввалдан маълум ечим усулини комбинациялаштириш (янги ечимда қўллаш); Олдинлари ишлатилиб келинган идишда сақланадиган суюқ елим (клей) ўрнига уни қўлтиққа суркаладиган рексонадан фойдаланиш.

Хулоса қилиб айтганда, бошланғич синфларда ўқувчилар ижодкорлик қобилиятини ривожлантириш мазкур усуллардан оқилона фойдаланишни тақозо этади. Чунки ўқув фаолиятидаги барча жараён бирдек қизиқарли бўлмаганлиги сабабли, болаларда иродавий диққатни, фаолликни аста-секинлик билан олиб бориш лозим бўлади. Бошланғич синф ҳали мослашишлар даври эканлигини ҳисобга олган ҳолда, уларнинг ижодкорлик фаолиятига алоҳида эътиборни қаратиш мақсадга мувофиқдир. Акс ҳолда эса, баъзи мураккаб ижодкорлик масалалар ечими уларнинг қизиқишини сўндириб қўйиши мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Тоғаев Х. ва бошқалар. Касб-ҳунар таълимини ривожлантиришнинг илмий-педагогик асослари. Қарши ДУ конференция тўплами, 16-17 июнь. 2007 й.
2. Исомиллов Т.Ж., Тоғаев Х. Ўқув предметларини ўқитишда шахсни тарбиялашнинг баъзи имкониятлари. Халқаро илмий-техник анжумани. 2-қисм ЖиззахПИ, 2021 й 29-30-октябрь.
3. Б. Кедров. О творчестве в науке и технике Москва, “Молодая гвардия” 1987 г.